

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ СПОРІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Галіахметов І.А.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана

Статтю присвячено проблемам вирішення корпоративних спорів, що виникають в процесі здійснення діяльності господарськими товариствами, та функціонування органів управління зазначених товариств з питань реалізації ними правомочностей, які визначені установчими договорами (статутами), в контексті теоретичного та прикладного застосування норм матеріального корпоративного права та процесуальних норм в Україні.

Ключові слова: корпоративні права, корпоративний спір, юрисдикція господарського суду України, позовне провадження з корпоративних спорів

Статья рассматривает вопросы разрешения корпоративных споров, которые возникают в процессе совершения деятельности хозяйственными обществами, и проблемы функционирования органов управления указанных обществ по вопросам реализации ими правомочностей, что определены договорами (уставами), в контексте теоретического и прикладного использования норм материального корпоративного права та процесуальних норм в Украине.

Ключевые слова: корпоративные права, корпоративный спор, юрисдикция хозяйственного суда Украины, исковое производство по корпоративным спорам

This article is devoted to the problems of settlement the corporate disputes which arise during the activity of business companies. Settlement the corporate disputes which arise during the activity of the bodies of management in the sphere of legal personality which stated in corporate chapter was also discovered in accordance to the substantive corporate law and procedural law in Ukraine.

Keywords: corporate rights, corporate dispute, jurisdiction of commercial court in Ukraine, suit for corporate dispute

З початку 90-х років був прийнятий ряд законів, указів Президента, нормативних актів Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, які були направлені на впорядкування діяльності господарських товариств. Однак, відсутність теоретичної основи, відсутність протягом десятилітнього досвіду регламентації правового положення про окремі організаційно-правові форми, як акціонерні товариства, призвели до прийняття підчас суперечливих нормативних норм, які носять декларативний характер. Багато питань захисту, зокрема акціонерів, як матеріально-правового характеру, так і процесуальні залишаються невирішеними в законодавстві (наприклад, питання оспорювання рішень органів управління акціонерного товариства, питання захисту права на отримання дивідендів, захисту акціонерів за порушенні права переважної купівлі акцій тощо). Судовий розгляд питань про захист прав та охоронювальних інтересів учасників господарських товариств є відносно новою категорією справ. Ефективність судового захисту залежить не тільки від довершеності та правильного застосування матеріального законодавства, але і від довершеності та правильності застосування процесуальних норм. В практиці судів зустрічаються проблеми, пов'язані із питаннями судової підвідомчості (хоча Законом "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів" від 15.12.2006 року №483-V, вирішення корпоративних

спорів віднесено до підвідомчості господарських судів), які виникають із корпоративних відносин, розмежування юрисдикції поміж господарськими, цивільними та адміністративними судами, вибору способів захисту корпоративних прав та інтересів, захисту численних груп громадян-учасників господарського товариства. Рациональне судочинство за даною категорією справ у багатьох випадках залежить від вирішення теоретичних проблем, що і обумовлюють *актуальність* дослідження даної теми.

Метою написання даної статті є дослідження питання із захисту прав та законних інтересів учасників (повних учасників, акціонерів тощо) можуть бути вдало вирішені лише за наявності достовірних знань про природу та характер предмета захисту. В українській науці відсутні комплексні дослідження юридичної природи корпоративних прав як об'єкта господарського обороту, хоча окремі питання розглядалися. Зокрема, окремі проблеми пов'язані з охороною корпоративних прав, насамперед акціонерів, свого часу розглядали такі українські фахівці в галузі корпоративного права як В.А. Васильєва, В.В. Луць, Н.С. Глусь, В.М. Кравчук, О.В. Регурецька, І.В. Спасиво-Фатєєва, В.С. Щербина та іноземні правознавці, зокрема російські, як В.І. Дробовольський, Т.В. Кашаніна, О.В. Петнікова тощо.

Суб'єктивне корпоративне право відносять або до групи речових прав, або до групи зобов'язальних прав. Права учасників господарського товариства є корпора-

тивними правами, які мають самостійне місце в системі суб'єктивних господарських (підприємницьких) прав. У системі способів захисту корпоративних прав існують особливі способи захисту – корпоративні. Основна характеристика корпоративних способів захисту прав полягає в тому, що їх застосування можливе за порушенням або погрози порушення особистих суб'єктивних прав осіб, які є елементами змісту корпоративних відносин. В цьому розумінні вони є спеціальними способами захисту, оскільки, на відміну від загальноцивільних (ст.16 ЦК України) способів захисту, можуть застосовуватися за порушення не будь-якого суб'єктивного права, а тільки такого, що може бути кваліфіковане як корпоративне право. Друга особливість корпоративних способів захисту полягає в тому, що по суті такі способи захисту уявляють собою самостійні суб'єктивні (господарські) права.

Матеріально-правові аспекти розгляду справ в галузі корпоративних відносин можна поділити на наступними категоріями (основами для права на позов є матеріально-правові та процесуальні норми діючого законодавства), а саме:

особливості розгляду корпоративних спорів, пов'язаних із порушенням прав засновників, як права на заснування в певній організаційно-правовій формі підприємницького товариства та свободи укладання договору про спільну підприємницьку діяльність (засновницький договір);

особливості розгляду корпоративного спорів, пов'язаних із порушенням прав учасників під час розміщення цінних паперів, внесення вкладів (паїв) до договірному або статутного фонду господарського товариства;

особливості розгляду корпоративних спорів, пов'язаних із укладанням правочинів, у вчиненні яких має місце інтерес учасника або учасників господарського товариства;

особливості розгляду корпоративних спорів про визнання недійсними значущих правочинів (Одним із нововведень зазначеного Закону “Про акціонерні товариства” є норми, що стосуються значущих правочинів. Ст.70 регулюється порядок укладення значущих правочинів та встановлюється конкретний відсоток голосів акціонерів акціонерного товариства, який є необхідним для укладення такого правочину. Та разом з тим не варто робити висновок, що формулювання ст.70 Закону є повністю досконалим. Зокрема, підтримуючи думку І.В.Спасибо-Фатєєвої, необхідно відзначити, що недоліком Закону є відсутність правових наслідків вчинення значущих правочинів з порушенням порядку та умов його укладення [1, с. 291].);

особливості розгляду корпоративних спорів, пов'язаних із оскарженням рішень виконавчого органу або посадових осіб господарського товариства (ч. третя ст. 92 ЦК України);

особливості розгляду корпоративних спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів учасників, як правило статутних господарських товариств;

особливості розгляду корпоративних спорів, пов'язаних із правом власності на частку (пай) або акції господарського товариства, у разі його визнання, від-

чуженні або успадкуванні (на підставі ч. четвертої ст.5 Закону “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні”, ст.116,127,135 ЦК України, та ст.69 Закону “Про господарські товариства” тощо). Тут необхідно розрізнити правовідносини щодо акцій як речей та правовідносини з приводу реалізації корпоративних прав, посвідчених акціями. Хоча змістом акцій є посвідчені ними корпоративні права, однак відповідно до ст.177 ЦК України, цінні папери (в тому числі акції) є речами. Корпоративними є відносини, пов'язані з реалізацією корпоративних прав, посвідчених акціями. Відносини, пов'язані з обігом акцій, до корпоративних не належать;

особливості розгляду корпоративних спорів, пов'язаних із реорганізацією господарських товариств, зокрема у разі виходу учасника із договірному господарського товариства.

В ч.1 ст.12 ГПК України серед сторін корпоративного спору визначаються учасники господарського товариства (в тому числі такі, що вибули) та саме господарське товариство. Нічого не зазначено про зацікавлених осіб при оспорованні значущих правочинів і в постанові Пленуму Верховного Суду України “Про практику розгляду судами корпоративних спорів” №13 від 24.10.2008 року[2]. П.4 ч. першої ст.12 ГПК України передбачає такий склад сторін корпоративного спору:

1) учасник (акціонер, засновник) господарського товариства, в тому числі такий, що вибув, та товариство або

2) учасники (акціонери, засновники) господарського товариства у спорі між ними, пов'язаному із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням цього товариства.

У вирішенні питання про належність спору до корпоративного господарського суди повинні враховувати, що частиною другою ст.194 ЦК України визначено таке: до особи, яка набула право власності на цінний папір, переходять у сукупності усі права, що ним посвідчуються. Внесення змін до реєстру власників іменних цінних паперів визначено у абз. третьої ч. першої ст.5 Закону “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні” визначено як умову реалізації прав, посвідчених акціями, а не як момент набуття корпоративних прав. Отже, особа вважається акціонером та відповідно суб'єктом корпоративних прав з моменту набуття права власності на акції. Підсумовуючи вище зазначене, варто відмітити, що з прийняттям Закону “Про акціонерні товариства” постали нові питання, які необхідно вирішувати. Чимало проблем виявляється в процесі його застосування на практиці. В будь-якому випадку, потрібно рухатися шляхом внесення відповідних змін для якнайшвидшого усунення таких недоліків.

Основні порушення прав учасників господарських товариств можна умовно поділити на наступні категорії: порушення права на управління; порушення права на отримання доходу від належної йому частки (паю, акції). (Вважаю, що не можна системно запроваджувати мораторій на виплату дивідендів більше ніж на рік,

адже ця виплата є підтвердженням належного функціонування господарського товариства і похідним від мети його створення, як реалізація права здійснення підприємницької діяльності за спільними діями учасників); порушення права на отримання інформації про діяльність товариства та про події, які мають місце в діяльності товариства; порушення переважного права учасника господарського товариства.

Самими розповсюдженими формами порушення права на управління є:

1) незаконне проведення позачергових загальних зборів учасників. Рада директорів та учасники статутних господарських товариств не повідомляються про проведення зборів. Способів багато: рекомендованим листом їм можна бути направлені пусті конверти, або листи з неповним переліком питань порядку денного зборів учасників, після чого доказати, що в конверті нічого не було, буде складно; квитанцію про відправку рекомендованого листа можна підробити тощо;

2) блокування пакетів акцій здійснюється для визнання загального зборів акціонерів таким, що невідбулося, або для відсікання певного пакету акцій, який може бути використаний проти прийняття необхідного рішення. В Україні зустрічались випадки, як блокування акцій за допомогою примітивних кримінальних варіантів (офіс зачиняється на замок, і акціонери фізично не допускаються до місця проведення зборів; застосовуються заходи фізичного впливу тощо), так і більш продумані способи блокування (аж до проведення зборів акціонерів на режимних об'єктах);

3) голосування на загальному зібранні за підробними довіреностями відбувається з метою отримання необхідної кількості голосів для прийняття необхідного рішення. Акціонера, на чие прізвище фальсифікують неправдиву довіреність, не повідомляють про проведення загального зборів тощо;

4) спотворення даних про кількість акцій, що належать акціонерам., у разі підготовки списків та бюлетенів для голосування. Це дозволяє ввести у оману мінотарних акціонерів та представників відносно структури акціонерного капіталу господарського товариства та можливості підсумку в голосуванні за ключовими питаннями;

5) передача реєстру держателів акцій товариства підконтрольному або зацікавленому реєстратору з метою похищення акцій та їх наступним неодноразовим перепродажем. Так як кінцевий володілець акцій буде "добросовісним набувачем", і витребувати у нього похищені акції буде дуже проблематично;

6) спотворення повістки загального зборів учасників господарського товариства при його підготовці. Наприклад, повістку дня зі зміни складу ради директорів можна завуалювати як "обговорення питання ефективності господарської діяльності товариства";

7) порушення порядку проведення загального зборів учасників господарського товариства:

а) порушення на стадії підготовки загального зборів дозволяють внаступному визнати загальне зборів акціонерів недійсним;

б) порушення порядку безпосереднього проведення зборів акціонерів дають можливість визнання рішень, які прийняти на даному зібранні, недійсними.

Всі перераховані вище порушення мають за стратегічну мету встановлення контролю над корпорацією за допомогою отримання контрольного пакету акцій або навіть пакету, який б забезпечував кваліфіковану більшість голосів. В свою чергу будь-яке із цих порушень, навіть формальне, може стати підставою для контракти зі боку акціонера на само акціонерне товариство, тобто на його виконавчі органи та раду директорів або на великих акціонерів. В країнах із розвинутим корпоративним законодавством однією із основних задач діяльності публічної компанії є захист прав тих осіб, га кошти яких вона існує, її власників. Максимальний спектр способів захисту своїх прав наданий власникам господарських товариств. На Заході акціонери, наприклад, застосовують для захисту та забезпечення своїх інтересів наступні механізми: а) участь в раді директорів; б) надання довіреності на голосування на загальному зібранні учасників; в) операції на фондовому ринку.

Законодавством не передбачено право акціонера звертатись до суду за захистом прав акціонерного товариства, крім випадків, коли він уповноважений на це відповідним акціонерним товариством, або якщо таке право надається йому статутом акціонерного товариства. Отже, розповсюдженим способом захисту прав учасника господарського товариства в Україні є використання судової влади. Найбільш популярним із них є пред'явлення позову з метою захисту корпоративних прав учасника господарського товариства. Нерідко до суду вноситься клопотання про застосування в якості способу забезпечення позову накладання арешту на реєстр держателів акцій товариства або заборони на розпорядження майном товариства тощо. Дійсно Рішення Конституційного Суду України №18-рп/2004 від 01.12.2004 року у справі №1-10/2004 щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. першої ст.4 ЦПК України (справа про охоронюваний законом інтерес) зазначено, що "акціонер може захищати свої безпосередні права чи охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорювання чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства. Порядок судового захисту порушених будьким, у тому числі третіми особами, прав чи охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які не можуть вважатися тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається законом"[2].

В якості заходів, які можуть попередити порушення прав учасника господарського товариства можна запропонувати наступне:

1) детальна регламентація прав та обов'язків учасників, механізму відповідальності управлінців у статутних господарських товариствах перед учасниками або акціонерами;

2) прийняття внутрішніх локальних актів, які регулюють процедуру проведення (регламент, положення як невід'ємна частина статуту) проведення загального

зборів учасників, порядок проведення засідань ради директорів чи правління;

3) прийняття кодексу корпоративного управління для корпоративних учасників статутних товариств, закріплення принципу фідучіарності в засновницьких договорах командитного або повного товариства;

4) запровадження опційного плану для менеджменту акціонерного товариства, що зацікавити його у рості вартості компанії.

Закон “Про акціонерні товариства” (ч.2 ст.72) передбачив і так би мовити “опосередкований” захист акціонерами своїх інтересів, закріпивши юридичну конструкцію похідного (процесуального) позову, який відомий західному законодавству. “Derivative action (похідний позов): провадження судової справи одним із акціонерів від імені компанії в тих випадках, коли сама компанія не може прийняти рішення про початок судового переслідування. Компанія зазвичай подає позови від свого імені, однак, якщо особи, проти яких потрібно пред’явити позов, контролюють компанію (наприклад, директор або акціонери із контрольними пакетами акцій), один із акціонерів може подати похідний позов...”[3]. Проблему захисту корпоративних прав учасників в масштабах України потребує комплексної вирішення. Потрібно старанно продумати правки до ГПК України щодо виділенню в окрему главу норм “Позовне провадження з корпоративних спорів”, але із урахуванням розвитку і стану правового механізму застосування законодавства про господарські товариства та одночасне передбачити особливу частину норм (процедур) із виконання судових рішень з корпоративних справ у Законі “Про виконавче провадження”. Формування розвинутої корпоративної культури в нашій державі є основою для її процвітання та економічного підйому.

Наведемо перелік найбільш поширені справи по економічним спорам, які можуть виникнути із цивільно-речових та господарсько-договірних відносин стосовно реалізації корпоративних прав учасників господарських товариств та згідно із ст.1, абз. першим п.1 і п.4 ч. першої ст.12, ст.16, ст.82, ст.83, п.7 ч. другої ст.111-10 Господарського процесуального кодексу України та ч. третьої ст.167 Господарського кодексу України (із зазначенням додатково матеріально-правових норм та керівних роз’яснень із судової практики):

1) *Позов* про розірвання або зміну договору купівлі-продажу (договору про відступлення у разі санаційної процедури або укладання мирової угоди) корпоративних прав (часток, паїв або акцій) і повернення того, що виконано за договором;

2) *Позов* про спонукання на передачу корпоративних прав (часток, паїв, акцій, корпоративних облігацій) належному власнику від добросовісного набувача (володільця);

3) *Позов* про спонукання на передачу корпоративних прав (часток, паїв, акцій, корпоративних облігацій) належному власнику від недобросовісного набувача (володільця);

4) *Позов* кредиторів до господарського товариства про задоволення зобов’язань, що включені до складу

договірного (статутного) фонду, у разі зв’язку із порушенням порядку зменшення або збільшення розміру статутного капіталу (неналежної реорганізації);

5) *Позов* учасника (повного учасника, акціонера) про визнання недійсними актів виконавчого органу господарського товариства, прийняття яких належить до виключної компетенції загальних зборів учасників або значного правочину, щодо вчинення якого є заінтересованість із відшкодуванням збитків та(або) моральної шкоди;

6) *Позов* спадкоємця або правонаступника учасника (повного учасника або акціонера) про спонукання господарського товариства про прийняття до складу учасників (визнання прав акціонера) або здійснення викупу (виділу) частки (паю, акцій) та проведення відповідних організаційно-правових процедур зі зміни засновницького договору чи статуту;

7) *Позов* дійсного акціонера або спадкоємця чи правонаступника учасника, або вкладника про спонукання господарського товариства до дій щодо застосування ними переважного права на купівлю частки (паю, акцій) у складеному капіталі;

8) *Позов* фізичної особи або юридичної особи, яка подала заяву про вихід зі складу учасників, про спонукання господарського товариства до дій щодо внесення відповідних змін до установчих документів та здійснення викупу частки (паю, акцій) та виплати визначеного розміру частини прибутку (належної винагороди, дивідендів або бонусів);

9) *Позов* фізичної особи або юридичної особи, яка вийшла зі складу учасника про спонукання господарського товариства про здійснення перерахунку вартості частки в складеному капіталі, розміру частини прибутку (належної винагороди, дивідендів або бонусів за корпоративними облігаціями) та відшкодування збитків у разі прострочення строків розрахунків з учасником;

10) *Позов* акціонера про спонукання приватного акціонерного товариства до дій з переведення на нього прав покупця акцій пропорційно кількості акцій, якими вони володіють, на підставі реалізації переважного права;

11) *Позов* фізичної особи або юридичної особи до господарського товариства про визнання недійсним положення установчих документів про участь відповідного засновника (учасника);

12) *Позов* фізичної особи, юридичної особи або уповноваженого державного органу про визнання недійсним установчого договору акціонерного товариства, товариства з обмеженою чи з додатковою відповідальністю та скасування державної реєстрації товариства або визнання недійсним запису про державну реєстрацію товариства;

13) *Позов* учасника, акціонера або господарського товариства (в особі виконавчого органу) про визнання недійсними рішень загальних зборів господарських товариств із підстав недотримання вимог закону та(або) установчих документів;

14) *Позов* акціонера до господарського товариства про визнання недійсним рішення загальних зборів про збільшення розміру статутного капіталу шляхом додаткового випуску (у разі збільшення кількості акцій існу-

ючої номінальної вартості чи збільшення номінальної вартості акцій) або зменшення розміру статутного капіталу шляхом анулювання випуску чи зменшення номінальної вартості акцій;

15) *Позов* акціонера до господарського товариства про спонування оприлюднення аудиторського висновку та включення його до порядку денного щорічного загального зборів акціонерів та публічного оприлюднення на вимогу кредиторів публічного акціонерного товариства. Зразковий перелік письмових документів, що належить направленню до суду і за вимогою суду при підготовці справ до судового розгляду може виглядати наступним чином (на прикладі Позову про розірвання або зміну договору купівлі-продажу (договору про відступлення у разі санаційної процедури або укладання мирової угоди) корпоративних прав (часток, паїв або акцій) і повернення того, що виконано за договором):

1) позовна заява (пред'являється до господарського суду за місцезнаходженням господарського товариства згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців);

2) докази направлення копії заяви відповідачу;

3) пропозиції про розірвання або зміни умов договору;

4) докази направлення пропозиції відповідачеві.

5) відповідь відповідача на пропозицію про розірвання або про зміни умов договору;

6) докази виконання договору (передавальний акт, платіжні документи, акт про розрахунково-клірингову операцію, витяг із журналу операцій про реквізитний склад та зміст розпоряджень клієнтів (депонентів) та повідомлень у Національній депозитарній системі або акт здійснення крадіжки тощо)[4];

7) перелік майна (корпоративних прав), що підлягає поверненню згідно із наведеним реєстром на підставі сертифікатів акцій, виписки з рахунку цінних паперів, виписки з електронного реєстру прав власників іменних цінних паперів (або інші документи, що підтверджують право власності на акції на підставі договору про відкриття рахунку в цінних паперах);

8) документи, що свідчать про вимоги до продавця про усунення недоліків виконання договору (квитанції, листування, протоколи розбіжності сторін тощо);

9) документи, що свідчать про недоліки (обтяження) і необоротоздатність корпоративних прав для цілей, які зазначені у договорі;

10) платіжний документ про сплату державного мита (судового збору).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Спасибо-Фатеева І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: дис... доктора юр. наук: 12.00.03 / Спасибо-Фатеева Інна Валентинівна. – Х., 2000. – 369с.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України №13 від 24.10.2008 року “Про практику розгляду судами корпоративних спорів” // Вісник Верховного Суду України. – №11. – 2008.
3. Див.: Бизнес: Оксфордский толковый словарь: Англо-русский: Свыше 4000 понятий. – М., 1995. – С. 190; Ярков В. Защита прав акционеров по Закону “Об акционерных обществах” с помощью косвенных исков // Хозяйство и право. – 1997. – №11, 12.
4. Положення про розрахунково-клірингову діяльність за договорами щодо цінних паперів від 17.10.2006 року №1001 із змінами, внесеними згідно з Рішеннями Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України // <http://zakon1.rada.gov.ua>